

Фундатори української філософії

ТВОРЧИСТЬ ІГОРЯ БИЧКА У ФІЛОСОФСЬКОМУ
ТА АНТРОПОКУЛЬТУРНОМУ ПРОЦЕСАХ УКРАЇНИ

Євген АНДРОС

Copyright © 2011

Значущість творчості доктора філософських наук, професора **Ігоря Валентиновича Бичка**, котрий народився 10 липня 1931 року в Харкові, та його внесок в освітній процес філософів України є надзвичайно вагомими й нічим не замінними. Адже йдеться як про надвагомі здобутки цього національного достойника у формуванні філософської мислєдїяльності та культури філософування сьогодення, так і не меншу його роль у розгортанні антропо- та соціокультурних процесів в Україні упродовж останніх понад

Ігор Валентинович БИЧКО

50 років, а відтак і у становленні громадянського суспільства як демократичного соціуму свідомих і відповідальних патріотів на українській землі. Отож мовиться не про другорядні чи прохідні речі, а головні, визначальні у нашому повсякденні, про цивілізаційний, себто глибоко екзистенційний, вибір України та її сучасного покоління. Нарешті маємо свою державу та непрості стежки її утвердження, котре повсякчас проходить болісно, інколи з надривом, проте все ж відбувається – у становленні громадянського суспільства, й демократії, і націєтворення.

Часто можна почути, що все це відбулося й відбувається в Україні нібито само собою, без якихось особливих зусиль та катаклізмів, без збройного протистояння і крові. Воно-то, може, й так, якщо говорити про короткі останні 20 років. Але у більш віддаленій перспективі, бодай упродовж минулого століття, це має зовсім інший, головню драматичний вигляд. *По-перше*, Україна перебуває на вершині суперечності: з одного боку, – надзвичайно змістовна, екзистенційно й духовно наповнена

історія, з іншого – чи не найбільш драматична у сім'ї європейських народів, тобто історію злетів та падінь, відваги й підлості, героїзму й зрадництва. *По-друге*, й сама незалежність, і поступове, але все ж становлення, повновагомої нації, і потужного громадянського суспільства значною мірою були зумовлені громадянською позицією і тією наполегливою роботою як українського загалу, так і першочергово *української інтелігенції*, котрі тривали упродовж двох останніх століть, а особливо вагомо заявлені у 60-ті й на-

ступні роки минулого сторіччя.

І зовсім не варто при цьому невинувато сором'язливо применшувати роботу на філософській ниві таких достойників, як П.В. Копнін, В.І. Шинкарук, М.В. Попович, С.Б. Кримський, В.С. Дмитриченко, О.І. Яценко, В.П. Іванова, М.В. Дученко, М.Ф. Тарасенко, А.С. Канарський, Г.І. Горак, В.Г. Табачковський та інших. Творчість українських філософів упродовж 60-х і пізніших років протікала за вельми специфічних обставин, особливо у маланчківсько-щербицькі часи, коли мало місце активне “закручування ідеологічних гайок”. Але ця робота була як вельми продуктивною у плані зміни змісту публікацій і лекційних курсів, так і результативною в головному – творенні благодатної духовної атмосфери й утілення тих істотних суспільних трансформацій, які поступово, але несхибно, все ж вели до не в усьому нині досконалої, проте ж реально існуючої суверенності Української держави та національної демократії.

Серед тих філософів, хто зробив не останній за значущістю внесок у формування впро-

довж останніх понад 50 років атмосфери інтелектуальної свободи та духовного поступу в Україні, гідне місце займає наш сьогоднішній ювіляр – **Ігор Валентинович Бичко**. Примітно, що він і нині продовжує активно та плідно працювати і як науковець, і як відомий лектор, незважаючи на всі ті потрясіння, котрі спіткали його і родину в останні роки.

Ігор Валентинович – це не лише на рідкість обдарована, але й мужня, незламна особистість. Увесь його творчий шлях позначений самовідданістю і внеском у людиновимірні напрямки загальносуспільного громадянського та духовного поступу України. У 60-ті роки (та й пізніше), коли він читав нам курси теорії пізнання та сучасної буржуазної філософії, це було на той час чи не найважливіше на філософській ниві, де масово панувало засилля кондового онтологізму (і в діаматі, і в істматі). І справжнім подвижництвом у філософії, джерельною громадянською позицією було звернення саме до теоретико-пізнавальної проблематики, заснованої до того ж на освоєнні всього доступного на той час матеріалу – позитивізму, неокантіанства, філософії життя, феноменології, екзистенціалізму, структуралізму тощо.

Не менш ідейно вагомими були і його книги тих років: “Пізнання і свобода” (М., 1969) та “У лабіринтах свободи” (М., 1976). Це історично був час закінчення “відлиги” в Україні (доба П.Ю. Шелеста) й початку ідеологічно розперезаного маланчукізму (своєрідної антропо- та соціокультурної реакції): переслідувань усього самостійно мислячого, гонінь та арештів інтелігенції. І ці книги Ігоря Валентиновича мали тоді не лише величезне ідейно-теоретичне, а й безпосередньо антропокультурне та соціокультурне навантаження, тому що давали надію і сподівання людям, несли інтенційність критичної свідомості та самосвідомості, сприяли опрацюванню ціннісних орієнтацій і світоглядних позицій, які виходили за межі кондового совка.

До любомудрого крила філософування також належить й надзвичайно життєствердні роботи І.В. Бичка “Чи справді є гуманною буржуазна філософія людини” (К., 1980) та “Від сталінізму до гуманізму” (К., 1988), у яких він обстоює вічні, засадничі людські цінності та ідеї – свободи, солідарності, справедливості, постійного плекання високих гуманістичних ідеалів. Ці питання й донині є зовсім не тривіальними. Адже високі ідеали доби Просвітництва, епохи Модерну в зіткненні із

реаліями ХХ століття виявилися зовсім не такими стійкими й надійними, як теоретично здавалося. Йдеться й про суспільні, економічні та екологічні негаразди ХХ століття, й про авторитарні та тоталітарні режими, й про катастрофічне зниження не лише норм моралі, але й самоцінності самого людського життя. Мовиться також про омасовлення, маніпулювання народом, а також про поглиблення процесів усамітнення, постійні стресові перенавантаження представників соціально зрілого покоління.

Проте періодичні настирливі реляції про смерть Бога, людини, автора, метафізики тощо зовсім не означають, що слушною є теоретична апологетика саме такого підходу. Навпаки, потрібна критична й самокритична позиція, спрямована як на збереження людського у світі та міжособистих стосунках, так і на плекання відповідальної особистості, а також на збереження і пошук нових форм морального фундування повсякдення.

Стосовно усіх цих питань у вищезгаданих працях відчуваються постійні творчі роздуми і нестримний рух-поступ спраглої до істини думки І.В. Бичка, його лицарськи вишколена філософська рефлексія. Саме у 80-ті роки, пізньобрежнєвські та перебудовчі часи, відбувається активне осмислення цих проблем не лише теоретиками, а й філософами антропо- та соціокультурного спрямування. Ігор Валентинович і тут є разом зі своїм народом, із його негараздами, болями й радощами, що з новою силою заясніли у роки державної незалежності. Ним підготовлений до видання у видавництві “Либідь” підручник нового покоління із філософії, що витримав кілька перевидань і став доступним інструментом формування самосвідомого громадянина Української держави. Сюди ж відносимо його участь у низці історико-філософських праць із історії світової філософії та з історії української філософської думки, передусім ХІХ і ХХ століть.

За умов суперечливого розгортання непростих і соціально болючих процесів націєтворення та становлення громадянського суспільства в Україні 90-років вагомим словом прозвучала книга Ігоря Валентиновича, що написана у співавторстві із Адою Корнівною Бичко “Феномен української інтелігенції: спроба екзистенційного дослідження” (Дрогобич, 1997; нова редакція див. Психологія і суспільство. – 2010. – №1. – С. 8–64) та фундаментальні розділи книги “Філософська думка у Київському університеті: історія та сучасність” (К., 2005).

Приємно констатувати, що впродовж усіх десятиліть творчої роботи Ігор Валентинович не лише читав курси лекцій, а й постійно виступав на наукових і науково-практичних конференціях та філософсько-антропологічних читаннях, чим зробив немалий внесок у процес як одухотвореного філософування, так і в антропо- та соціокультурний дискурси на теренах України в цілому. Стосовно ж його публікацій, то вони виходили у світ щорічно, завжди вирізняючись ґрунтовністю підходу, високим професіоналізмом.

І ще хочеться сказати про одну важливу для мене деталь. Наш відділ –філософської антропології Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України – опублікував у 2005 році у видавництві “Наукова думка” об’ємну, багатаспектну книгу “Людина у цивілізації ХХІ століття: проблема свободи”. Її засадничі філософемі і парадигматика значною мірою визначені багаторічними роздумами професора І.В. Бичка над проблемою свободи. Іноді виникає враження, що Ігор Валентинович стався б за будь-яких обставин. І це так, адже поруч із ним життям йде його вірна подруга й соратник **Ада Корнійвна Бичко** (див. її фундаментальне дослідження: Конституція Пилипа Орлика як феномен світового правознавства // Психологія і суспільство. – 2010. – №3. – С. 8–68).

У будь-якому разі і лекційні курси І.В. Бичка, і його численні публікації мають величезне евристичне значення для українського філософського загалу в осмисленні надзвичайно важливих проблем сьогодення. І тут не лише виконання ним значущої просвітницької функції (адже крізь його курси лекцій пройшло не одне покоління усіх українських філософів), а й плекання культури мислення на безкрайній філософській ниві. Він – один із небагатьох фахівців-любомудрів, які своїм плідним творчим життям демонструють таку культуру.

Сьогодні у професійному довіллі стрімко поширюється методологічна налаштованість на абсолютне розрізнення при філософському аналізі сфер повсякдення, межовості та поза межовості. Сюди ж відноситься й вельми часте захоплення грою поняттями, своєрідною “грою в бісер”, коли або ж цілковито втрачається зв’язок із повсякденною реальністю, або ж, навпаки, цей зв’язок ретельно маскується, коли проводиться підступна й цілком певна позиція стосовно витлумачення певних гострих питань, проте яка прикривається красивими словами. До цього додамо вельми серйозне

обговорення сутнісно другорядних питань, що стосуються життя вузького прошарку представників управлінської еліти чи, принаймні, такого ж вузького кола мешканців мегаполісів – верхніх верств суспільства, цілковито ігноруючи буденність і визначальні інтереси понад 10 мільйонів пересічних мешканців тих же мегаполісів, не говорячи уже про 30 мільйонів жителів сіл і райцентрів.

Вочевидь ставитися до повсякденності як до чогось нижчого, незугарного є низькопробним та незрілим із двох причин: по-перше, цим заперечується предмет філософії, у центрі якого завжди перебуває відношення “Людина – Світ”; по-друге, людська спільнота є безмежно складним і складноструктурованим утворенням: і щодо міжлюдських стосунків, і стосовно особистостей, котрі організують спільноту, де кожен володіє своєю персональною аурою та долею, своїми радощами й муками, звершеннями, болями і стражданнями, потенціями і тенденціями до самореалізації.

Відтак, підхід, спрямований на розрив буденного і трансцендентного, видається малопродуктивним, вказує на несформованість культури мислення, суть якої якраз полягає в умінні (що є надзвичайно тяжким для виконання завдання) вичленовувати й осмислювати найзагальніші, найабстрактніші характеристики буття у процесі аналізу саме усупільненого повсякдення. Екзистенційно значущі параметри суцього – це не щось поза межове чи по тойбічне, що виникає лише у межових ситуаціях, а ті визначеності людини у світі, які повсякчас є характеристикою *dasein’u*, тут-буття, котре завжди й наскрізь просякнуте екзистенційним напруженням, наповнене випробуванням її душевних сил, життєвої позиції і долі.

Найкращою ілюстрацією наявності чи відсутності такої культури мислення є естетичні концепції, що певним чином презентують світ прекрасного, кристалізуються в умінні, голов-но з допомогою філософських категорій та принципів, схопити та відтворити реальну картину усупільненого життя сучасної людини.

Для прикладу звернімося до філософсько-антропологічної рефлексії, у якій засадничими параметрами є суспільне самопочування людини та її самовизначення в світі, актуальний психологічний стан, відчуття комфортності чи дискомфорту, особистісне домагання та цілісне спрямування. На жаль, їх соціально-гуманістичне утвердження ускладнюється як суто прибутковим характером моделі сучасної рин-

кової економіки, так і рефлексивною незрілістю української демократії та громадянського суспільства. Вочевидь успішність нинішніх спроб зреформувати різні сфери життєдіяльності соціуму буде залежати від того, чи заявлені реформи й надалі матимуть явно виражений технократичний характер, чи вони все ж спиратимуться на засадничі європейські цінності ринкової економіки та соціальної держави, тобто будуть повернутими до інтересів та прагнень 90% українського загалу.

Однак сьогодні маємо майже клінічну картину національної ідентичності українського суспільства: постколоніальність та посттравматичність поєднані із всеохватною корупцією, не виправданою авторитарністю влади і, природно, соціальним невдоволенням населення. Тому логічно виникає питання про межу людського терпіння за умов незрівнянної з радянськими часами поінформованості сучасної української людини завдяки інтенсивним комунікаційним зв'язкам, закордонному заробітчанству, телебаченню та Інтернету. До того ж треба зважати й на рефлексивний вирок філософа: вирішальною причиною історичних поразок українців (і за доби козаччини, і в роки Української революції 1917–20 років) було невміння поєднати соціальне й національне. У цьому історичному контексті, враховуючи провал культурної політики в Україні за роки незалежності (передовсім унаслідок цілковитої відсутності державної підтримки українських кіно й естради, а також усім відомих проблем в освітній сфері та національному вихованні), суспільство стрімко наблизилось до небезпечної межі втрати національної ідентичності, що ставить під загрозу й незалежність та державний суверенітет. Тому потрібна адекватна гуманітарна політика (передусім освітянська, культуротворча, соціальна), що узмістовить національну свідомість і самосвідомість етнічних українців, позбавить їх малоросійськості.

Саме такі штрихи до філософсько-антропологічного осмислення українського сьогодення впливають із творчого доробку професора І.В. Бичка, постать якого виходить за мисленеві кордони філософування, а сягає світоглядних вершин формування національно самосвідомого громадянина, становлення демократії та громадянського суспільства в Україні. Його лекційні курси, щорічні публікації та виступи на конференціях упродовж багатьох десятиліть завжди залишали і будуть залишати помітне звучання у серцях та душах його слухачів, читачів, учнів, наступників.

Українська філософська думка другої половини ХХ – початку ХХІ століття, звичайно, відбулася б за будь-яких обставин, адже це був час її яскравого піднесення. Проте ця філософія була б зовсім іншою, не такою відрефлексованою, саме у форматі екзистенційного та філософсько-антропологічного заглиблення, якби всі довгі десятиліття в ній надзвичайно креативно та плідно не працював наш колега, учитель та старший товариш – Ігор Валентинович Бичко. Отож сама можливість слухати та спілкуватися упродовж понад 40 років із ним була й залишається для мене нічим не замінимим, щасливим моментом життя.

АНОТАЦІЯ

Андрос Євген Іванович.

Творчість Ігоря Бичка у філософському та антропологічному процесах України.

І.В. Бичко – доктор філософських наук, професор кафедри історії філософії філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка – є знаковою постаттю становлення та фундування післясталінської – справжньої, критично та гуманістично зорієнтованої – української філософії другої половини ХХ – початку ХХІ століття. У своїй викладацькій роботі та в цілій низці ґрунтовних філософських праць ним здійснений вагомий внесок в осмислення глибин людського буття та його визначальних характеристик – свободи вибору, відповідальності, екзистенційного напруження, гуманістичних інтенцій, рефлексивної позиції особистості, її самовизначення у світі. Ним також пророблена значна робота як в осягненні загальної, так і української історико-філософської традиції. Особлива значущість І.В. Бичка полягає у плеканні високої культури філософського мислення сьогодення. Відтак як своєю філософською творчістю, так і власною викладацькою діяльністю, а також у виступах на конференціях, завжди тонко відрефлексованих і змістовно заглиблених, Ігор Валентинович зробив надзвичайний внесок не лише у ствердження високочолого філософування, а й у перебіг надзвичайно вагомих для української інтелігенції, доленосних антропо- та соціокультурних процесів в Україні за останні п'ятдесят років.

Ключові слова: свобода, відповідальність, екзистенція, гуманізм, антропологічність, історія філософії, культура мислення, особистісний та цивілізаційний вибори, націєтворення, громадянська позиція, громадянське суспільство.

АННОТАЦІЯ

Андрос Евгений Иванович.

Творчество Игоря Бычка в философском и антропологическом процессах Украины.

И.В. Бичко – доктор философских наук, профессор кафедры истории философии философского факультета Киевского национального университета имени

Тараса Шевченко – являється знаковою фігурою становлення і фундації постсталинської – критически і гуманістически сорієнтованої – української філософії другої половини ХХ – початку ХХІ століття. В своїй преподавателескої роботі і в цілому ряду обстоєтельних філософських трудов ім осущесвленний весомий взнос в осмыслєніє глубин чєловєчєского бьтїя і єго опрєдєляючих характеристик – свободы вьбора, опрєдєленности, єкзистєнционного напярєженнєя, гуманістических інтєнциї, рєфлєксивної позиції лїчностї, єє самоопрєдєленнєя в мїрє. Ім такжє прєдєланнєя значитєльнєя работє как в постижєнніи общєй, так і української историко-філософської традиції. Особєннєя значимостє І.В. Бьчкє заклучєєтєя в лєлєяннїи вьсокой культуры філософского мьшлєннєя настєющєго. Слєдєватєльно как своім філософским творчєством, так і собствєнної преподавателескої дєятєльностєю, а такжє в вьступлєннєях на конферєнциях, вєсєгда тонко отрєфлєксірованнєх і содєржєтєльнєо углєблєннєх, Ігорь Валєнтїновїч сдєлєл чрєзвьчєйный взнос нє толькє в утвєрждєннє гєнїальнєго філософєваннєя, нє і в ход чрєзвьчєйно вєсомых длєя української інтєллігєнції, судьбєносных антропо- і соцієкультурных процєссєв в Українє в послєднїє пєтьдєсєт лєт.

Ключєвыє слєва: свобода, опрєдєлєннєсть, єкзистєнциєя, гуманїзм, антропокультурностє, исторїя філософії, культура мьшлєннєя, лїчностный і цивїлізационный вьборы, націєсозиданнє, граждєнскєя позиція, граждєнское общєство.

ANNOTATION

Andros Yevhen.

Ihor Bytchko's Creative Activity in the Philosophical and Anthro-Cultural Processes of Ukraine.

I.V. Bytchko – the Doctor of Philosophy, the professor of the Department of the History of Philosophy of the Philosophic Faculty of Kyiv National University named after Taras Shevchenko is an outstanding personality of forming and foundation of post-Stalinists Ukrainian philosophy of the 2nd part of the XX – beginning of the XXI centuries. In his teaching and scientific work he made an important contribution into the comprehension of the depths of a human being and its determinant characteristics – the freedom of choice, responsibility, existential tension, humanistic intentions, reflective position of personality, its self-definition in the world. He performed a significant work in comprehension of general as well as Ukrainian historic-philosophical tradition. The special significance of I.V. Bytchko is in cherishing the high culture of philosophical thought today.

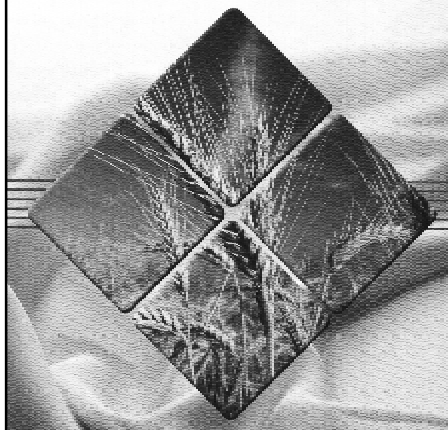
Key words: freedom, responsibility, existential, humanism, anthro-cultural, history of philosophy, culture of thought, personality and civilization choices, nation-creation, civil position, civil society.

Надійшла до редакції 11.07.2011.

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

ВОЛОДИМИР САБАДУХА

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА
ІДЕЯ ТА КОНЦЕПЦІЯ
ОСОБИСТІСНОГО БУТТЯ

Сабадуха В.

Українська національна ідея та концепція особистісного буття: Монографія / В. Сабадуха. — Івано-Франківськ: Фоліант, 2011. — 175 с.

У монографії проаналізовано генезу української національної ідеї. Дослідження виконано на основі концепту сутнісних сил людини. Національна ідея розглядається як антропологічний, суспільний ідеал, норма взаємовідносин між людьми, умова розв'язання конфліктних політичних ситуацій. Аналіз здійснено в контексті європейських інтелектуальних тенденцій. Доведено, що в основі української ідеї від часів І. Вишенського і до поетів-шістдесятників та філософів Київської світоглядно-антропологічної школи лежала установка на розвиток особистісного начала. Сформульовано соціально-політичні, психолого-педагогічні умови реалізації української ідеї.

Для політиків, науковців, викладачів вишів, студентів – усіх, хто не байдужий до філософії української ідеї та майбутнього України.